

דף שבועי

בס"ד

פרשת חקת, תשפ"א, מספר 1423

מדוע משה לא נכנס לארץ ישראל? עמיהוד סלומון

דווקא שם קיבל משה הוראה להכות עם המטה בסלע (שם:ה-ו):

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אֶתֶּךָ מִזְקַנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטֶּדֶן אֲשֶׁר הִכִּיתָ בוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ. הַנְּנִי עִמָּד לִפְנֵיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחָרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כִּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל.

אם כן, ברפידים הצטווה משה להכות בסלע, ואילו באירוע דומה בקדש, הצטווה משה לדבר אל הסלע.

יתרה מכך, רש"י סבור שאותה ההוראה מרפידים – להכות בסלע – השפיעה על משה גם בפעם הזאת (בפירושו לבמ' כ:יא). לדבריו, בתחילה משה ואהרון אכן דיברו אל הסלע, אלא שלא היה זה הסלע הנכון. "המה דברו אל סלע אחר, ולא הוציא. אמרו שמא צריך להכות כבראשונה, שנאמר (שמ' יז:ו): 'וְהִכִּיתָ בַצּוּר', ונזדמן להם אותו סלע והכהו".

התיאור הזה מגביר את התמיהה על העונש שהושת על משה. מסתבר שהוא נהג נכון גם בקדש. בתחילה הוא דיבר אל הסלע, אבל הסלע לא הוציא מים. רק אז חשב משה שאולי עליו להכות בסלע (כמו בפעם הקודמת), ומשום מה, דווקא בפעם הזאת, הזדמן לו הסלע הנכון ויצאו ממנו מים.

רמב"ן אינו מקבל את פירושו של רש"י, וכותב: "ודברי אגדה הם, אבל לא נתחוררו" (במ' כ:ח). כי אף על פי שה' לא אמר לו להכות, מכל מקום אמר לו בפירוש - לקחת את המטה. משמע, רצונו היה שמשה יעשה בו שימוש. אחרת, איזה צורך יש לו במטה? יתרה מזאת, הרמב"ן אינו רואה הבדל בין סלע שמוציא מים על ידי דיבור, לבין סלע שמוציא מים על ידי הכאה, "ואין הנס גדול בדיבור יותר מההכאה, כי הכל שווה אצל הסלע".

רמב"ן עצמו מעדיף את פירושו של רבנו חננאל. לדעתו, חטאם של משה ואהרון היה בחוסר דיוק, במילה אחת. הם אמרו "הִמֵּן הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצֵיא לָכֶם מַיִם" (במ' כ:ז), והיה להם לומר "יוציא ה' לכם מים", כמו שדקדקו לומר במקומות אחרים, למשל: "בַּתֵּת ה' לָכֶם בְּעֶרֶב בֶּשֶׂר לְאָכֹל" (שמ' טז:ח). וכאן, לאור דברי משה ואהרון "אולי חשבו העם, כי משה ואהרון בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה".

בעל ה"משך חכמה" מעניק משמעות נוספת לעונשו של משה שלא להיכנס לארץ. לדבריו,

פרשתנו מספרת את סיפור החטא של מי מריבה. בעטיו של חטא זה, על אף זכויותיהם הרבות, הפסידו משה ואהרון את זכות הכניסה לארץ ישראל, הנה תיאור האירוע (במ' כ:ז-יג):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. קַח אֶת הַמִּטָּה וְהִקְהַל אֶת הָעֵדָה אֹתָהּ וְאַהֲרֹן אַחִיךָ וּדְבַרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מִימִי וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת הָעֵדָה וְאֶת בְּעֵירָם. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַמִּטָּה מִלִּפְנֵי ה' כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ. וַיִּקְהֵלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הַקְּהָל אֶל פְּנֵי הַסֶּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׁמְעוּ נָא הַמְרִים הֵמֶן הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצֵיא לָכֶם מַיִם. וַיִּרַם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיִּךְ אֶת הַסֶּלַע בְּמַטְהוֹ פְּעָמָיִם וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וַתִּשְׁתַּף הָעֵדָה וּבְעֵירָם. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַל אַהֲרֹן יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקְּהָל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם. הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדַּשׁ בָּם.

מה היה חטאם של משה ואהרון? מה היה מצופה מהם שיעשו, ובמה הם שינו מהציווי? ואפילו אם הם נכשלו, מדוע נענשו בחומרה כה רבה, ומדוע נשללה מהם הזכות לכפר על מעשיהם? הכתוב אינו משיב במפורש על שאלות אלה, והנעלם הזה פתח פתח לפירושים שונים.

הפירוש המפורסם ביותר הוא, אולי, הפירוש המופיע בדברי רש"י. לדבריו, החטא היה בכך ששינו מהציווי של ה'; ה' אמר להם לדבר אל הסלע, ומשה היכה בו במטה. לדבריו, זו הזדמנות שהוחמצה; בהכאתו, מנע משה מישראל את לימוד הלכה שיכלו ללמוד מהסלע, המקיים את רצון ה' על ידי דיבור בלבד.

רש"י מזכיר בפירושו אירוע שהתרחש כארבעים שנים קודם לכן. בתחילת המסע במדבר עמד עם ישראל במצב דומה, המתואר בפרשת "בשלח" (שמ' יז:א-ב): "וַיִּסְעוּ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַר סִין לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי ה' וַיַּחֲנוּ בְרִפְיָדִים וְאִין מַיִם לְשִׁתָּת הָעָם. וַיִּרַב הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תָנוּ לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה...".

* הרב עמיהוד סלומון - מרצה לפילוסופיה יהודית ומחשבת ישראל.

שכתוב עליו: "והאיש משה עניו מאד מפל האדם אשר על פני האדמה" (במ' יב:ג). וגם אחר שהבטיח לו ה': "ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר" (שמ' ד:יב), השינוי הזה לא היה במשה ברגע ההוא פתאום, אלא מעט מעט. כי לא היה שינוי גשמי אלא רוחני בכוחות הנפש וגבורת הלב, על כן לא הרגיש אז משה באותה שעה שום שינוי בעצמו, ועל כן חזר ואמר: "שלח נא ביד תשלח" (שם:יג). והנה לנו עזר ראייה על מיעוט אומץ לבו באותה שעה ממה שאמר לו ה': "לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך" (שם:יט).

נשים לב. משה מדבר מתוך ניסיון; הוא עצר את המצרי המכה על ידי הכאה: "ויך את המצרי ויטמנהו בחול" (שמ' ב:יב). למחרת, כאשר ראה שני עברים ניצים, הוא לא היכה את המכה, אלא דיבר אליו: "ויאמר לרשע למה תכה רעך" (שם:יג). הדיבור שלו לא צלח, והמכה התגרה בו: "ויאמר מי שמך לאיש שר ושרפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי"? (שם:יד). בתחילת דרכו, משה לא הצליח להשפיע על ידי דיבור.

"דיבור" משמעו לעורר ולשכנע אחרים לעשות. אם כן, אפשר שמשה טען: איני מתאים לנהל ולהנהיג אחרים, כי לפי האופי שלי, אני איש ביצוע. תכונה זו באה לידי ביטוי ב'מי מריבה' כאשר במקום לדבר ולגרום לסלע להוציא מים, משה פעל בעצמו, והיכה בסלע. אך א-להים ציפה ממנו להשתמש בכוח הדיבור, להשפיע וללמד את האחרים, כדי שיוכלו לפעול בכוחות עצמם לקראת הכניסה לארץ ישראל.

למרבה ההפתעה, לקראת מותו, משה פוצח בנאום ארוך (דברים א:א): "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל, ועל שם הדיבור הזה נקרא הספר 'דברים'. וכן מצאנו במדרש תנחומא (בובר דברים הוספה א): "הפה שאמר 'לא איש דברים אנכי', אמר 'אלה הדברים', והנביא צווח ואומר: אז ידלג פאיל פסח ותרו לשון אלם פי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (יש' לה:ו), לכך נאמר: אלה הדברים".

נראה שבערוב ימיו תיקן משה ושכלל את יכולת הדיבור שלו, בעקבות המים שנבקעו במדבר – מי מריבה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

בפירושו בפרשת "ואתחנן" (דב' יד:טו-טז): "אחת מן הסיבות אשר בגללן היה ברצון הגוזר שימות משה במדבר" היא, בגלל שמשה הצטייר בעיני העם כדמות על-אנושית. הוא קרע בפניהם את ים סוף, וכל ימיו במדבר פירש מאישה. כמו כן, במשך ארבעים יום וארבעים לילה "לקחם לא אכל ומים לא שתה" (שמ' לד:כח). הוא נתן להם "לקח מן השמים" (שמ' טז:ד), הרג את מלכי האמורי, ועוד כהנה וכהנה מופתים.

אמנם, בני גילו אשר הכירוהו עוד מנעורו, לא התרשמו במיוחד, ולא ראו את עצמם כנחותים ביחס אליו. הם אפילו העזו להתלונן עליו, והטיחו כלפיו ביוזמת קורח: "כי כל העדה כלם קדשים ומדוע תתנשאו?" (במ' טז:ג). אבל הדור הבא, הצעיר יותר, אלה שהכירו את התדמית של משה רק מיציאת מצרים ומפעולותיו העל-טבעיות במדבר, סברו ש"הוא עניין בלתי טבעי, מין אנושי אשר צועד על כל מערכות הטבע", ועלולים היו לטעות ולחשוב בו שהוא מין אלוהי, ויעבדו וישתחוו לו. "ובפרט, בעת היותם נערים" (נוחים להתרשם). על כן, דווקא משום שמתו "אנשי הדור הישן" במדבר בגלל חטא המרגלים, גזרה החוכמה העליונה שלא ייכנס משה עם הדור הצעיר לארץ, כי יש חשש שיעבדו לו כמין עבודה זרה.

זו הסיבה למותו של משה במדבר; לא בגללו אלא בגללם. לאור העובדה, שדור המדבר מת בחטאו, לא היה מי שישמור על ה"איזון" ביחס לדמותו של משה רבנו, מול האנשים שנותרו בחיים וזכו לבוא בשערי ארץ ישראל.

על פי זה מתבארת גם שיטתו של רבנו חננאל המובאת לעיל. דווקא משום שבני הדור החדש העריצו את משה, הייתה חשיבות גדולה לבחירת המילים, כדי שלא יבואו לטעות וליחס את הניסים אליו, ומשום כך נדרש ממנו להקפיד שבעתיים על הביטוי "נוציא לכם מים" (במ' כ:י).

ניתן למצוא חיבור בין משה לדיבור ברובד נוסף. כאשר א-לוהים התגלה אליו לראשונה, ובישר לו שהוא נבחר להיות שליחו להוציא את בני ישראל ממצרים, סרב משה בטענה שאין לו את הכישורים המתאימים: "לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי" (שמ' ד:י). והוא חזר על טענה זאת שוב: "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים" (שמ' ו:יב).

פרשנים רבים אינם מפרשים את דבריו כטענה למגבלה פיזית בדיבורו, אלא שטענתו הייתה שחסר לו הכישרון הנצרך ביותר למנהיג – רטוריקה. בדברי חז"ל מצינו סמך לדבר: "דבר אחד לדור, ואין שני דברים לדור" (סנהדרין ח ע"א). משמע, מנהיג מכונה "דבר", כי הדיבור הוא הכלי החשוב ביותר לצורך הנהגה ושלטון. אם כן, טענת משה הייתה: חסר לי הבסיס החיוני לצורך הצלחת שליחותי.

שד"ל תלה את המגבלה באופיו של משה:

כי לא היה משה איש דברים, בעל כוח הדיבור מרחיב פה ומרחיב לשון בפני מי שיהיה, ולא יחת מפני כל, מסכים עם מה